

Schumans referentiekader voor de EU van nu

Gepubliceerd in: *Europa, méér dan een economische eenheid*, Centrum voor de Sociale Leer van de Kerk, Vogelenzang, 2015.

*"Dit geheel mag geen en kan geen economische en technische onderneming worden: het heeft een ziel nodig, de kennis van zijn historische wortels en van zijn verantwoordelijkheden, in het heden en in de toekomst, en een politieke wil die ditzelfde menselijke ideaal dient."*¹

Robert Schuman

Islamitische Staat, immigratiestromen, Griekse schuldenlast, sancties tegen Rusland, werkloosheid, nationalisme en andere problematische omstandigheden waar Europa direct mee te maken heeft, de kranten, televisiezenders en digitale sociale media staan er vol van. De Europese Unie beleeft en is omgeven door problemen van ongekende omvang sinds zijn ontstaansgeschiedenis op 9 mei 1950. Dit artikel geeft weer hoe de oorzaak ervan deels gevonden kan worden in het veronachtzamen van het referentiekader voor Europese eenwording van zijn belangrijkste architect², Robert Schuman (1886 – 1963)³. Het laat zien hoe vanuit Schumans gedachtegang gesproken het Europese integratieproces zijn eigenheid dreigt te verliezen door zijn oorspronkelijk leidende principe van effectieve solidariteit vanuit de menselijke waardigheid⁴ steeds meer te lijken vervangen door zuiver technische, financiële en economische belangen.⁵ Het wil laten zien hoe het gevolg van deze veronderstelde verandering in leidende principes zijn weerslag heeft op een grote verscheidenheid van terreinen en in de praktijk veelal leidt tot fenomenen als verontrustende immigratiestromen en mede als gevolg daarvan een groeiend euroscepticisme. Ook wil het aantonen hoe het actualiseren van Schumans denkwijze bij

¹ Robert Schuman, *For Europe* (Geneva: Les Éditions Nagel, 2010), 58; Robert Schuman, *Pour l'Europe*, (Geneva: Les Éditions Nagel, 2005), 66. "Et cet ensemble ne pourra et ne devra pas rester une entreprise économique et technique: il lui faut une âme, la conscience de ses affinités historiques et de ses responsabilités présents et futures, une volonté politique au service d'un même idéal humain." Omdat er geen officiële vertaling in het Nederlands bestaat, zijn de citaten in de officiële Franse - of Engelse - vertaling in de voetnoten geplaatst. Veel van wat in dit artikel geschreven is, komt direct of indirect voort uit Krijtenburgs proefschrift over *Schuman's Europe. His frame of reference*. Margriet Krijtenburg, *Schuman's Europe. His frame of reference* (Leiden: Leiden University Press, 2012). Vertaald in het Frans: *L'Europe de Schuman. Ses racines* (Metz: Éditions des Paraiges, 2013). Voor dit artikel is ook gebruik gemaakt van M. Krijtenburg, "Menselijke waardigheid" in *Leids-Haags allegoriën lexicon*, intern werkexemplaar Leiden University Interfaculty Dual PhD Centre The Hague, (Den Haag, 2014), 181 -191.

² Zie Krijtenburg, *Schuman's Europe*. Hierin wordt duidelijk gemaakt dat Robert Schuman niet alleen degene was die als Minister van Buitenlandse Zaken het Schuman Plan lanceerde, maar dat hij ook de belangrijkste intellectuele vader van de Schuman Verklaring is en niet Monnet, zoals vaak wordt aangenomen.

³ Schuman was een kenner en verdediger van de Sociale leer van de Kerk. Het huidige Compendium van de Sociale Leer van de Kerk is een voortzetting van de leer zoals Schuman die kende, toegepast op de hedendaagse wereld. Zie: Pauselijke Raad voor Rechtvaardigheid en Vrede, *Compendium van de Sociale leer van de Kerk*, (Rome: Libreria Editrice Vaticana, 2004).

⁴ Deze opvatting is gebaseerd op mijn promotieonderzoek naar de Europese eenwording zoals deze Robert Schuman, grondlegger van de Europese eenwording, voor ogen stond. Zie: Margriet Krijtenburg, *Schuman's Europe, his frame of reference* (Leiden: Leiden University Press, 2012).

⁵ Zie ook: <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/buitenland/1.2006278>. "Mario Draghi: Meer macht voor Brussel is nodig" (21.06.2014).

kan dragen aan het herstel en opbloeien van niet alleen de Europese- maar ook de wereldgemeenschap.

Het zou neerkomen op het reanimeren van het bovengenoemde leidende principe van effectieve solidariteit in het Europese eenwordingsproces,. Dit zou zowel de Europese burger, zijn land en continent, als de landen en burgers buiten de Europese grenzen op de korte of langere termijn ten goede komen.⁶ Zijn visie zou het langzaam maar zeker openbreken van economische, politieke, en culturele structuren met zich meebrengen om steeds beter vorm te kunnen geven aan dit leidende principe van effectieve solidariteit, dat gebaseerd is op de menselijke waardigheid met zijn spirituele dimensie, en dus óók transnationaal en over Europese grenzen heen gaat. Ongewenste immigratiestromen en mede als gevolg daarvan toenemend euroscepticisme zouden bij toepassing van Schumans denkwijze drastisch verminderen en wellicht om kunnen slaan in hun tegendeel. Schumans visie op solidariteit was die van de sociale leer van de Kerk, die als volgt wordt weergegeven:

De solidariteit belicht op een bijzondere wijze de intrinsieke sociale natuur van de menselijke persoon, de gelijkheid van iedereen in waardigheid en rechten en de gemeenschappelijke weg van individuen en volken naar een steeds meer overtuigde eenheid. Nooit eerder was er sprake van een dergelijk wijdverspreid bewustzijn van de onderlinge afhankelijkheid tussen de individuen en de volken die zich op alle niveaus manifesteert.[...]

De nieuwe relaties van onderlinge afhankelijkheid tussen individuen en volken, die de facto vormen van solidariteit zijn, moeten worden getransformeerd in relaties die streven naar een waarachtige ethisch-sociale solidariteit. Dit is een morele eis die inherent is aan alle menselijke relaties. De solidariteit uit zich dus in twee complementaire vormen: die van het sociale principe en die van de morele deugd.⁷

De uiteenzetting over Schumans gedachtegoed vertaald naar het heden zal voor een beter begrip zowel door een korte indruk van de huidige plaats van solidariteit in wetenschap, economie en politiek worden voorafgegaan als door een korte beschrijving van de persoon en visie op Europese eenwording van Robert Schuman.

Europese Solidariteit

In het voorjaar van 2014 en 2015 vond een driedaagse wetenschappelijke Pan Europese Conferentie⁸ plaats aan respectievelijk de Universiteit Leiden, Campus Den Haag, en de Universiteit van Warschau. Het woord dat er schitterde door afwezigheid was “solidariteit”. Meer dan twee maal 300 wetenschappers van over de hele wereld en uit verschillende disciplines, maar vooral van de politieke wetenschappen, rechtsgeleerdheid, en internationale betrekkingen kwamen die dagen bijeen en zetten hun bevindingen over de

⁶ De effectieve solidariteit die Schuman voor ogen stond was een solidariteit die gebaseerd was op de menselijke waardigheid en die voortkwam uit het Europese gemeenschappelijke culturele en spirituele erfgoed. Dit erfgoed betrof de Griekse en Romeinse traditie en de Joods-Christelijke wortels. Schuman kende daarbij een essentiële rol toe aan de sociale leer van de katholieke kerk.

⁷ *Compendium van de Sociale leer van de Kerk*, 192-193. *Katechismus van de katholieke Kerk*, nn. 1939-1942.

⁸ 7th Pan-European Conference on the European Union, Universiteit Leiden, Campus Den Haag, Den Haag, 5-7 June 2014. European Consortium for Political Research (ECPR) Joint-Sessions, University of Warsaw, 29 maart-2 april 2015.

EU uiteen, vanuit hun eigen perspectief. Voor wat betreft de meer dan 48 presentaties die ik heb mogen beluisteren, deden ze dit - zónder het hoofddoel van de Europese integratie, effectieve solidariteit gebaseerd op de menselijke waardigheid daarin zelfs maar te vermelden. In Polen was er de grote uitzondering van de lezing door Lech Walesa over Solidarnosz, waarin de tastbare solidariteit van de overgrote meerderheid van de Poolse bevolking in de tachtiger jaren de leidraad voerde.

Het is te begrijpen dat iedere wetenschapper uiteenzet waar hij of zij in gespecialiseerd is, maar het is verontrustend dat door deze afbakening, het *leitmotiv* van de Europese integratie dat effectieve solidariteit is, in de vergetelheid lijkt te zijn geraakt. De Europese Unie wekt hierdoor (ook) wetenschappelijk gezien steeds meer de indruk een technische – niet door een *leitmotiv* geleide - onderneming te zijn of te worden, die uitgaat van een groot aantal gelijkwaardige beginselen, waar solidariteit er wellicht een van is.

Robert Schuman, heeft altijd gewaarschuwd voor het afglijden van de Europese eenwording naar een primair economische en technische onderneming, zoals het citaat bovenaan dit artikel al duidelijk aangeeft. Het zou de drijfkracht achter de opzet van het eenwordingsproces, het Europese gemeenschappelijke erfgoed⁹, waaruit de effectieve solidariteit voortkomt, verstikken. Het hedendaagse panorama lijkt een beeld te geven van de situatie waar Schuman voor waarschuwde. Het wekt de indruk dat er gekeken wordt naar de bladeren van de boom, afzonderlijke terreinen, variërend van economie tot wetenschap, zonder dat er rekening gehouden wordt met het sap dat nodig is om die bladeren in leven te houden, te doen groeien, te laten vermenigvuldigen en communiceren met alle andere vaten en takken van het eenwordingsproces. Hierdoor ontstaat er een steeds grotere scheefgroei en zelfs splijting, die steeds grotere gevolgen heeft en ook de bladeren op den duur laat verkleuren, dan wel afsterven.

De uitslag van de Europese Parlements verkiezingen van 2014 lieten zien dat het beeld dat het bij de Europese Unie om een economische en technische onderneming gaat en de mens, als persoon, zich er weinig bij betrokken voelt, breed gedragen wordt. Onderzoeksresultaten tonen aan dat degenen die economisch welvaren bij Europese integratie veelal voor voortgang van het integratieproces zijn, terwijl degenen die de schuld van de economische tegenslag aan de EU wijten, euro-sceptisch zijn en er in meer of mindere mate tegen zijn.¹⁰

De dramatische gebeurtenissen waarbij duizenden immigranten jaarlijks het leven laten op de Middellandse Zee en waarbij de overige duizenden overgelaten worden aan de zwaar door de financiële crisis getroffen zuidelijk Europese landen om ze op te vangen, zijn noodkreten die de rest van de EU zich langzaam maar zeker gewaar lijkt te worden. Men kan zich in het huidige economische- en politieke klimaat dus ook in dit opzicht afvragen waar de interne Europese solidariteit gebleven is, laat staan die van de Europese Unie ten opzichte van de rest van de wereld.¹¹

⁹ Het Europees gemeenschappelijk erfgoed zoals Schuman het verstond, beslaat de Grieks-Romeinse traditie en Joods-Christelijke wortels waarin de menselijke waardigheid een essentiële rol speelt en waaruit effectieve solidariteit voortvloeit.

¹⁰ Chris Aalberts, *Kunnen burgers Europa van koers laten veranderen?* (Delft: Eburon, 2014), 15, 16.

¹¹ Ibid.

In dit artikel zal een begin gemaakt worden met een stilstaan bij het euroscepticisme en de immigratie omdat deze fenomenen illustratief zijn voor wat als de fundamentele oorzaak van deze en de overige problemen gezien kan worden, te weten het verlies van het besef van de menselijke waardigheid en zijn spirituele dimensie en daarmee van de effectieve solidariteit.

Immigratiestromen en euroscepticisme

De kennelijke vergetelheid wat betreft het integreren van het leidende effectieve solidariteitsprincipe in de verschillende branches van het maatschappelijk bestaan, variërend van politiek en economie tot aan wetenschap en het samenleven als zodanig, lijkt de immigratieproblematiek en het mede daaruit voortvloeiende euroscepticisme als logische gevolgen te hebben. Deze laatste lijken namelijk voort te komen uit een constant veronachtzamen van de eerdergenoemde effectieve solidariteit die voortkomt uit het Europese spirituele en culturele erfgoed. Deze verklaring omtrent de oorsprong van de solidariteit is essentieel aangezien dit Europees erfgoed volgens de Vader van Europa, Robert Schuman, de *raison d'être* oftewel de daadwerkelijke reden van de Europese eenwording is omdat alle Europese landen dit met elkaar gemeen hebben en het hun als een familie onderling verbindt. Schuman ziet het als de noodzakelijke “ziel” van het Europese integratieproces waar hij in het citaat bovenaan dit artikel naar verwijst.

Om aan te geven dat immigratieproblematiek en euroscepticisme voortvloeien uit een veronachtzamen van het leidende principe van de effectieve solidariteit is het verhelderend om allereerst meer inzicht te krijgen in de persoon en denkwereld van Robert Schuman omdat dit de herkomst van zijn ideeën weergeeft en de manier waarop hij er zelf vorm aan gaf. Dit zal verduidelijken waarom bij het toepassen van de effectieve solidariteit volgens Schumans “methode” dergelijke fenomenen als euroscepticisme en immigratieproblematiek niet eens op zouden komen of tenminste niet in de mate van tegenwoordig. Ook zal het duidelijk maken dat deze verschijnselen nu als alarmsignalen voor het integratieproces gezien kunnen worden en dus een waarschuwingfunctie hebben, omdat ze aangeven dat de mens een niet bedreigde, veiliger, maar ook rechtvaardiger samenleving voorstaat dan de huidige. De oorspronkelijke reden tot Europese eenwording die Schuman voorzag zal vervolgens in grote lijnen verder naar het heden worden vertaald.¹²

Robert Schuman (1886 – 1963)

Robert Schuman werd in 1886 in Luxemburg geboren. Hij had bij geboorte de Duitse nationaliteit omdat zijn vader, en sinds generaties zijn familie, uit Elzas-Lotharingen kwam dat sinds 1871 weer bij Duitsland hoorde. Hij werd na de eerste wereldoorlog in 1918 Fransman toen deze streek terug ging naar Frankrijk. Schuman heeft zich vanaf zijn studententijd rechten, dus al vóór de eerste wereldoorlog, actief bezig gehouden met de vraag hoe het tot een bestendige vrede op het Europese continent kon komen, met name tussen de aartsvijanden Frankrijk en Duitsland. Sinds het Verdrag van Verdun (843) was er voortdurend oorlog geweest tussen wat het Duitstalige grondgebied – nu Duitsland – en Frankrijk, met name om de de streek van Elzas Lotharingen, die rijk was aan de grondstoffen kolen en staal, die van vitaal belang waren voor de huishoudelijke-, maar ook oorlogsindustrie. De geografische achtergrond van Schuman verklaart derhalve al tot op

¹² Dit artikel zal uitgewerkt worden in een post-doctoraal onderzoek naar de mogelijke betekenis van Schumans referentiekader voor de wereld van nu.

zekere hoogte waarom hij zich zo wilde inzetten voor een oplossing van het eeuwenlang durende Frans-Duitse conflict.

Een tweede, niet minder belangrijk feit is dat Schuman zijn Rooms Katholiek geloof als leidraad in zijn leven beleefde. Dit uitte zich in zijn persoonlijk en publieke leven, eerst als advocaat en later in de politiek, waarin hij ook de sociale leer van de katholieke kerk hoog in het vaandel hield. Zijn levensmotto was dat “we allen instrumenten zijn, hoe onvolmaakt ook, van een Voorzienigheid die grootse plannen met ons heeft, die ons menselijk gezien ver te boven gaan”¹³ Hij paste dit zowel op zichzelf als op ieder ander toe. Als gekozen vertegenwoordiger van Elzas Lotharingen in het Franse parlement vlak na de eerste wereldoorlog, werd hem als jurist gevraagd om de wetten van Elzas-Lotharingen aan te passen aan die van de centrale regering die geleid werd door de principes van de *laïcité*. Schuman paste hierbij, overeenkomstig de sociale leer van de Kerk, het subsidiariteitsprincipe¹⁴ toe in de zin dat hij de karakteristieke verworvenheden van Elzas Lotharingen wist te waarborgen tot ieders tevredenheid, zoals de indertijd door Bismarck ingevoerde sociale wetgeving en het godsdienstonderwijs op ook openbare scholen.

Zijn achtergrond stimuleerde hem en zijn katholieke levenshouding inspireerde hem om de verzoeningspolitiek van Frankrijk met Duitsland voortdurend ter sprake te brengen en te bevorderen vanaf het moment dat hij Frans parlementariër was (1919). Dit deed hij zelfs tijdens de tweede wereldoorlog als uit Duitse handen ontsnapte gevangene die naarstig door de Duitsers gezocht werd. Hij hield redevoeringen waarin hij voor verzoening met de aartsvijand Duitsland pleitte. Toen hij vlak na de tweede wereldoorlog ministersposten ging bekleden, kreeg zijn insteek steeds concretere uitwerkingen, mede door de waardering die hij wist te oogsten bij de Franse bevolking en dankzij zijn door vriend en vijand erkende reputatie als bekwaam politicus. De grond voor verzoening was op deze manier jarenlang voorbereid toen de Amerikanen met de financiële steun van het Marshall plan kwamen waarmee ze de Europese staten tot economische samenwerking aanspoorden. De “kwestie Duitsland” was toen nog het hete hangijzer dat opgelost moest worden.¹⁵ Frankrijk, en daarmee Schuman als Minister van Buitenlandse Zaken, zou daarin de hoofdrol moeten spelen. Schumans verzoeningspolitiek en inzicht was erop gericht dat er samengewerkt moest worden op het gebied van kolen en staal op bovennationaal niveau. Dit kwam uiteindelijk tot een eindresultaat in de Schuman Verklaring. Jean Monnet, hoofd van het Franse Planbureau had deze Verklaring, met hoofdzakelijk Schumans ideeën, op schrift gesteld. Het is deze Schuman Verklaring die op 9 mei door Schuman als Minister van Buitenlandse Zaken gelanceerd werd, die voor de lidstaten van de EU nu al meer dan vijf en zestig jaar onderlinge vrede en veiligheid heeft voortgebracht. In 1961 werd Schuman door het Europees Parlement officieel uitgeroepen tot “Vader van Europa”. In 1963 stierf hij te Scy-Chazelles (Metz).

¹³ Schuman: “Nous sommes tous des instruments, bien imparfaits, d’une Providence qui s’en sert, dans l’accomplissement des grands dessins qui nous dépassent”.

¹⁴ Zie: Leo XIII, *Rerum Novarum*, 1891. Het concept van subsidiariteit werd het eerst uiteengezet door Thomas van Aquino (1225 – 1274).

¹⁵ Met name Acheson, toentertijd Minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten, had Schuman aangewezen als degene die met een plan moest komen. Op 10 mei zou de aangedragen oplossing worden besproken in Engeland.

Schumans Europa

Zoals eerder vermeld lag de daadwerkelijke reden voor de eenwording volgens Schuman bij het gemeenschappelijke culturele en spirituele erfgoed, dat bestond uit de Romeins-Griekse traditie en de Joods-Christelijke wortels. Dit, en met name de christelijke wortels, bracht het verlangen naar vrede, ook tussen de aartsvijanden Duitsland en Frankrijk met zich mee en de binding met de overige Europese staten. Een direct gevolg van dit gemeenschappelijke erfgoed was de erkenning van de menselijke waardigheid en de daaruit voortvloeiende effectieve solidariteit jegens de ander(en). De eerste concrete uiting van effectieve solidariteit op het Europese continent was de samenwerking op het gebied van kolen en staal tussen de aartsvijanden Frankrijk en Duitsland. Hiermee waren de instrumenten van oorlog omgevormd tot instrumenten van vrede, die oorlog tussen Duitsland en Frankrijk en andere landen die zich bij de Verklaring aan zouden sluiten, onmogelijk zou maken; dit ook omdat het door een bovennationale instantie, de Hoge Autoriteit, de tegenwoordige Europese Commissie, gecoördineerd, bewaakt en geregeld zou worden en egocentrische nationale belangen daarmee in de kiem gesmoord zouden worden. De verdere Europese integratie zou stapje voor stapje plaats moeten vinden, omdat een te snel integratieproces volgens Schuman het hele project zou kunnen doen mislukken. Men diende rekening te houden met de psyche van de mens en geen draconische integratieprojecten uit te voeren die de burger (nog) niet kon verteren.

“We zijn nog altijd aan het begin van alles. We zouden er goed aan doen om ons ongeduld te beteugelen. Want anders lopen we de kans dat we de twijfelaars, nog meer doen twijfelen, en wat nog erger is, dat we niet alleen het experiment, maar het hele idee van een verenigd Europa in gevaar brengen.”¹⁶

Robert Schuman

De Schuman Verklaring, qua ideeën al jaren voorbereid door Schuman, was zo het uiteindelijk product geworden van de samenwerking tussen Adenauer, de eerste bondskanselier van West-Duitsland, De Gasperi, minister-president van Italië en Monnet, directeur van het Franse Planbureau. Frankrijk en Duitsland verzoenden zich en begonnen een vredesproject waar Italië, België, Nederland en Luxemburg zich meteen bij aansloten.

De drijfkracht van de Europese eenwording

“De Europese ziel betekent je er bewust van zijn dat je tot een culturele familie behoort en bereid bent die gemeenschap te dienen in een geest van totale wederkerigheid, zonder verborgen motieven van hegemonie of egoïstische exploitatie van anderen.”¹⁷

Robert Schuman

Schumans bovenstaande uitspraak legt de vinger op de zere plek bij het beschouwen van de huidige immigratie problematiek, niet alleen binnen de lidstaten van de EU, maar ook

¹⁶ Schuman, Toespraak bij de Raad van Europa, 1949. *“We are still at the start of things. We would do well to bridle our impatience. If not, we are likely to make the doubters more distrustful and what is more serious, endanger not only the experiment but also the whole idea of a united Europe.”*

¹⁷ Schuman, Toespraak bij de Raad van Europa, 1949. *“The European spirit signifies being conscious of belonging to a cultural family and to have a willingness to serve that community in the spirit of total mutuality, without any hidden motives of hegemony or the selfish exploitation of others.”*

buiten Europese grenzen, aangezien het Europese gemeenschappelijke erfgoed ook solidariteit ten aanzien van de mens als zodanig, dus ook buiten Europa met zich meebrengt. Effectieve solidariteit gebaseerd op de menselijke waardigheid impliceert volgens de door Schuman trouw toegepaste sociale leer van de kerk dat effectieve solidariteit¹⁸ wordt toegepast in de mate waarin het na toepassing van het subsidiariteitsbeginsel¹⁹, nodig is. Dit betekent dat mens, bevolkingsgroepen en instanties er allereerst zoveel mogelijk zelf alles aan moeten doen om zich in leven te houden, te ontwikkelen en hun eigen spirituele en culturele verworvenheden te beschermen, maar dat ze, waar ze tekort schieten en steun nodig hebben, deze van anderen en hogere instanties dienen te krijgen op grond van het solidariteitsprincipe. Schumans uitspraak geeft aan hoe belangrijk het voor het Europese integratieproces is te beseffen wat het betekent om als Europese landen een gemeenschappelijk spiritueel en cultureel erfgoed te bezitten. Dit gemeenschappelijke erfgoed heeft namelijk een grote implicatie, aangezien het niet alleen de Europese landen onderling als behorende tot eenzelfde familie²⁰ bindt en daarmee aanspoort tot onderlinge effectieve solidariteit, maar hen ook de verantwoordelijkheid geeft om de menswaardige leefomstandigheden van mensen en staten buiten Europa te bevorderen, met effectieve solidariteit waar nodig bij te staan en ze niet te exploiteren of anderszins achter te stellen. Schuman zelf gaf hier met zijn verzoeningspolitiek een indrukwekkend voorbeeld van. Met de Schuman Verklaring van 9 mei kwam een einde aan de meer dan duizend jaar vijandschap tussen wat nu Duitsland heet en Frankrijk en kwam een vredesproject tot stand waar ook andere landen zich bij aan konden sluiten. Op deze manier werd een begin gemaakt met de wederopbouw van een vreedzame, menswaardige samenleving op het toentertijd verwoeste, armoedige en gevaarlijke Europese continent. Schuman had ook duidelijke ideeën over de verantwoordelijkheid van de Europese politiek ten opzichte van buiten Europa gelegen staten, met name ten opzichte van vroegere koloniën. Hij benadrukte het belang van het geven van tijd, energie en gedegen kennisoverdracht omtrent rechtsstaat, mensenrechten en democratie aan de nieuwe regeerders van de jonge onafhankelijke staten en aan hun bevolkingsgroepen zodat ook zij een menswaardige toekomst vorm konden geven en welzijn en welvaart konden genieten.

“Deze [solidariteit] in produktie zal aan de wereld in zijn geheel aangeboden worden zonder onderscheid of uitzondering, om een bijdrage te leveren aan het verhogen van de levensstandaard en aan het promoten van de vrede. Met de toename van de

¹⁸ Compendium sociale leer van de kerk, 449. “Het solidariteitsbeginsel moet altijd, ook in de strijd tegen armoede, gepast samengaan met het subsidiariteitsbeginsel, waardoor het mogelijk is om de ondernemingsgeest te stimuleren, wat op zijn beurt het fundament is van alle sociale en economische ontwikkeling in arme landen zelf.”

¹⁹ Ibid, 441. Met betrekking tot subsidiariteit: “Politiek gezag uitgeoefend op het niveau van de internationale gemeenschap moet bij wet worden gereguleerd, moet gericht zijn op het algemeen welzijn en moet respect opbrengen voor het beginsel van de subsidiariteit. “Het universeel gezag mag niet de activiteit van het publiek gezag van de afzonderlijke staten inperken of naar zich toe trekken. Het moet integendeel over heel de wereld voorwaarden zien te scheppen, die het zowel aan de nationale regeringen als de individuen en intermediaire lichamen mogelijk maken om in een sfeer van grotere zekerheid hun functie uit te oefenen, hun plichten te vervullen en van hun rechten gebruik te maken.”

²⁰ Christopher Dawson, *Understanding Europe*, (New York: Sheed & Ward, 1953), 223. Christopher Dawson, *The Making of Europe*, (London: Sheed & Ward, 1932), 83.

middelen zal Europa in staat zijn om een van zijn belangrijkste taken te bereiken, namelijk de ontwikkeling van het Afrikaanse continent.”²¹

Schumans Europa vertaald naar het nu

“Europa zal niet in een keer tot stand komen, of overeenkomstig een bepaald plan. Het zal door concrete daden gestalte krijgen die eerst en vooral een daadwerkelijke solidariteit zullen creëren.”²²

Economische samenwerking, op het gebied van kolen en staal, was dus een concrete uiting van effectieve solidariteit en zou dit op deze en andere economische gebieden ook heden ten dage kunnen zijn binnen en buiten de EU, maar alleen dan wanneer daadwerkelijk rekening is en wordt gehouden met de behoeftes van de bevolking van niet alleen het desbetreffende gebied maar ook wereldwijd. Zo zal de exploitatie van grondstoffen uit een ontwikkelingsland ten bate van andere landen niet ten koste van de gezondheid, het welzijn en de economische ontwikkeling van dat of andere economisch minder ontwikkelde landen mogen gaan. Alleen op zo’n manier kan er sprake zijn van authentieke effectieve solidariteit op economisch gebied. Tegelijkertijd zal het minder ontwikkelde land, zich open moeten willen stellen voor een dergelijke “gezuiverde” vorm van samenwerking en coöperatieve ontwikkeling. Het zal aan de ene kant zijn mogelijk verwijt van neo-kolonialisme en aversie tegen wellicht op eigen gewin gerichte inmenging van westerse landen, moeten laten varen en aan de andere kant zijn neiging tot dictatoriaal bewind en gewin, moeten beteugelen, wil een positieve, structurele verandering doorgang kunnen vinden en bestendigen.

Deze “gezuiverde” vorm van effectieve solidariteit, die niet primair eigen gewin, noch van de kant van de meer ontwikkelde landen noch van corrupte regimes, voor ogen heeft, zal op zijn beurt een aanzet (kunnen) geven tot innovatief gedrag binnen economische, politieke en sociale structuren en tot een rechtvaardiger samenleving ter plekke en in het land dat de samenwerking aangaat. Dit zal weer zijn weerslag hebben op de (inter)nationale samenleving, net zoals een steen die in het water wordt geworpen en steeds grotere kringen om zich heen veroorzaakt. Wat elders in de wereld gebeurt, raakt immers in min of meerdere mate iedere burger en staat waar ook ter wereld in deze tijden van globalisering.

Dat een baanbrekende verandering in structuren mogelijk is, hebben we als Europeanen aan den lijve ervaren. Hét voorbeeld is wederom de verandering in economische, politieke en sociale structuren tussen EU-lidstaten door de lancering van het Schuman Plan. Hiermee veranderde het armoedige, door oorlogen geteisterde Europa van vlak na de Tweede Wereldoorlog in het vreedzame, welvarende Europa van EU lidstaten van de afgelopen meer dan vijftig jaren.

“Wereldvrede kan niet veilig gesteld worden zonder creatieve inspanningen overeenkomstig de gevaren die het [deze vrede] bedreigen.”²³

²¹ Schuman, *For Europe*, (Genève, Ed. Nagel, 2010), 147-148. Schuman, *Pour l’Europe*, (Genève, Ed. Nagel, 2005), 148. “Cette[solidarité de] production sera offerte à l’ensemble du monde, sans distinction ni exclusion, pour contribuer au relèvement du niveau de vie et au progrès des œuvres de paix. L’Europe pourra, avec des moyens accrus, poursuivre la réalisation de l’une de ses tâches essentielles : le développement du continent africain.”

²² Ibid, *For Europe*, 146. Ibid, *Pour l’Europe*, 146. “L’Europe ne se fera d’un coup, ni dans une construction d’ensemble: elle se fera par des réalisations concrètes, créant d’abord une solidarité de fait.”

Het wegblijven van een dergelijke vorm van effectieve solidariteit, die structuren helpt veranderen, kan als een van de oorzaken gezien worden van zowel het huidige immigratieprobleem als van het euroscepticisme. De mensen van met name Afrikaanse landen vluchten veelal naar Europa omdat hun leven ofwel gevaar loopt in eigen land ofwel omdat ze geen werk en geen toekomst vinden in eigen land vanwege erbarmelijke leefomstandigheden, een corrupte regering en een economie die door het westen bepaald wordt. Het euroscepticisme in relatie tot deze immigratieproblematiek betreft met name de landen waar de niet-Europese immigranten het continent binnenkomen en waar het economisch niet goed gaat. Het wordt gevoed door de opvatting dat deze niet-Europese immigranten banen dreigen af te nemen of daadwerkelijk zouden wegpakken van de autochtone bewoners en door het feit dat de andere EU-lidstaten de zuidelijke landen niet of nauwelijks te hulp schieten om het probleem van de immigratiestroom op te lossen. Zolang dit probleem echter niet bij de wortel wordt aangepakt door effectieve solidariteit, al is het stapje voor stapje, zoals Schuman voorhoudt, in praktijk te brengen binnen en buiten de EU, zal het vanuit Schumans visie gesproken, alleen maar doorgaan en vergroten. Er kan derhalve vanuit deze optiek geconcludeerd worden dat met betrekking tot mede-lidstaten en Afrikaanse landen, de eurosceptis, de immigratieproblematiek en de mensonwaardige omstandigheden aan de Europese grenzen, een logisch gevolg zijn van het veronachtzamen van het leidende principe van de effectieve solidariteit dat primair gebaseerd is op de menselijke waardigheid en niet op economisch belang. Het laat duidelijk zien dat de EU in strijd handelt met Schumans visie, waarin Europa een leidende, maar nederige, rol toegedacht krijgt. Schumans overtuiging is ook een teken van hoop en geloof in een toekomst. Voor de EU dus tijd is om wakker te worden en weer te geloven in zijn capaciteit.

“Europa heeft tot de verwezenlijking van de mensheid geleid. Het moet nu een nieuwe weg laten zien, diametraal tegengesteld aan onderwerping, door de pluraliteit aan beschavingen die elkaar respecteren te aanvaarden.”²⁴

Hoe kan hier iets aan gedaan worden?

Wat te doen? Al heeft de EU ons enorm veel welvaart en geluk gebracht, en doet het dat nog steeds in veel lidstaten, toch ervaren we nu een financiële crisis met harde gevolgen op allerlei gebied.

Aangezien de tegenwoordige maatschappij niet langer vertrouwd is met het Europees spiritueel erfgoed, kan de nadruk op karaktervorming of deugdenethiek vanaf jonge leeftijd, maar ook op oudere leeftijd, wellicht een eerste stap zijn. Het zal bijdragen aan niet alleen persoonlijke ontwikkeling, maar ook aan degenen met wie deze personen in contact komen en daarmee aan regionale, nationale, Europese en buiten Europese ontwikkeling van politiek en economie vanuit de persoon. Zo zal langzaam maar zeker vorm gegeven worden aan het subsidiariteits- en solidariteitsprincipe als leidraad voor regionale- nationale- Europese en wereld politiek en economie. Economische “vluchtelingen” zullen drastisch

²³ Ibid, *For Europe*, 145. Ibid, *Pour l'Europe*, 146. *La paix mondiale ne saurait être sauvegardée sans des efforts créateurs à la mesure des dangers qui la menacent.*”

²⁴ Ibid, *For Europe*, 135. Ibid, *Pour l'Europe*, 138. *“L'Europe a procuré à l'humanité son plein épanouissement. C'est à elle qu'il appartient de montrer une route nouvelle, à l'opposé de l'asservissement, par l'acceptation d'une pluralité de civilisations, dont chacune pratiquera un même respect envers les autres.”*

verminderen omdat de situatie in de thuislanden veel beter zal zijn en sancties tegen Rusland of andere landen zullen tot het verleden gaan behoren wanneer de leiders van beide “partijen” daadwerkelijk de deugdenethiek ter harte hebben genomen en daarmee altijd een vorm van dialoog zullen weten te vinden om op voort te bouwen. Schuman had het in zijn tijd zelfs al over mogelijkheden om met Rusland samen te werken op supra nationaal niveau.

Om met Schumans overtuiging te eindigen over de roeping van Europa om de mensheid te dienen, volgt zijn volgende uitspraak:

“Dit Europa dat nog altijd verdeeld en verscheurd is, is zich nog altijd en steeds meer bewust van zijn roeping om het hart van een vredevolle samenwerking van alle volkeren en rassen te zijn, en zo de mensheid, die de hele wereld omvat, ten dienst te staan”²⁵.

De woorden van paus Franciscus aan de Europarlementariërs in Straatsburg op 25 november 2014, sluiten hier mooi op aan:

“De tijd is gekomen om Europa samen op te bouwen. Dit Europa draait niet om de economie, maar om de sacraliteit van de menselijke persoon, om onvervreembare waarden. [...] Een Europa dat zorg draagt voor de mens, hem verdedigt en beschermt, iedere man en iedere vrouw. Een Europa dat de aarde zeker en veilig bestijgt, een schitterend referentiepunt voor de gehele mensheid!”²⁶

Conclusie

Bij het lezen van Guardini en Schuman, droom ik van een ander Europa dan het huidige Europa, maar onze grote denkers leren ons de deugd van Hoop - en laat ons hopen -

Romano Prodi²⁷

Vertaald naar het nu kan gesteld worden dat het Europese erfgoed in het spirituele en culturele “Europese DNA” zit en dus niet aan actualiteit heeft ingeboet. Zo zijn de Griekse en Romeinse traditie en de Joods-Christelijke wortels voor altijd terug te vinden in de oorsprong en ontwikkeling van ons onderwijs-, rechts- en zorgsysteem. Schuman zag dit als de *raison d’être*²⁸ van de Europese eenwording. Effectieve solidariteit tussen burgers en

²⁵ Schuman, *This Europe which is still split up and torn, continues to be ever more aware of its calling to become the heart of a pacific cooperation of all peoples and of all races at the service of a humanity that embraces all continents.*”

²⁶ Paus Franciscus, 25 november 2015, Europees Parlement. *“The time has come to work together in building a Europe which revolves not around the economy, but around the sacredness of the human person, around inalienable values. [...] A Europe which cares for, defends and protects man, every man and woman. A Europe which bestrides the earth surely and securely, a precious point of reference for all humanity!”*

²⁷ Romano Prodi, *Reading Guardini and Schuman I dream a different Europe from today Europe, but our great thinkers are teaching us the virtue of “Hope”- and let us hope* in personal letter to M. Krijtenburg, reacting on the thesis on *Schuman’s Europe. His frame of reference*, 23 January 2014.

²⁸ Zie ook: René Lejeune, *Père de l’Europe* (Paris : Fayard, 2000).

staten, een solidariteit geuit in concrete realiteiten was het daaruit voortvloeiende motto van de eenwording en zou dit vanwege het blijvende karakter van het erfgoed, ook nu nog zijn. De drijfveer achter de Europese eenwording was dus niet primair economische samenwerking en ook niet politieke integratie. De economie en de politiek zijn er voor de mens en niet omgekeerd, zoals heden ten dage dikwijls het geval lijkt te zijn. De nadruk op een van beide zou volgens Schuman gemakkelijk leiden tot de egoïstische exploitatie van anderen.

“ het economisch kapitalisme heeft zichzelf te gemakkelijk overgegeven aan methodes van egoïstische exploitatie en de betekenis van menselijke verantwoordelijkheid veronachtzaamd.”²⁹

(Robert Schuman, 1963)

Het actualiseren van het effectieve solidariteitsprincipe volgens Schuman zou niet ophouden bij Europa, maar zich uitstrekken tot buiten de Europese grenzen, omdat de menselijke waardigheid, kernbegrip van het spirituele erfgoed, aan het hele project ten grondslag ligt. Dit betekent het meewerken aan de opbouw van staten ook buiten Europa die het nodig hebben en in de mate dat ze het nodig hebben overeenkomstig het subsidiariteits- en solidariteitsprincipe om een menswaardig bestaan mogelijk te maken en te bestendigen, onrecht en armoede, de oorzaken van geweld, uit de wereld te helpen. Het zal in meer of mindere mate het openbreken van bestaande economische, politieke en culturele structuren met zich meebrengen, zoals de Schuman Verklaring dat indertijd heeft gedaan voor het Europese continent. Iets soortgelijks lijkt in zijn visie nu op wereldschaal nodig te zijn. De EU zou bij het volgen van Schumans denktrant, zich langzaam maar zeker open moeten stellen en in moeten zetten voor een steeds rechtvaardiger structuur van de boven-continendale oftewel supra-continendale, internationale orde die steeds meer vrede en veiligheid zal waarborgen, om niet te vervallen in een EU egocentrisme dat op den duur zowel de EU als de landen en continenten buiten Europa niet langer verdragen. In die zin zijn de huidige crises alarmsignalen die aangeven dat er een fundamentele paradigmashift gemaakt moet worden waarin de mens als persoon weer centraal komt te staan en solidariteit vandaaruit doordringt in economische, politieke en sociale structuren. Het globaliseren van de “sacraliteit van de menselijke waardigheid”.³⁰

Tegelijkertijd blijft de rol van de mens, gemeente, regio en staat van essentieel belang, evenals die van het continent, zoals ook blijkt uit de volgende afsluitende citaten van Schuman:

“Volgens onze opvatting is het Europese beleid totaal niet in strijd met het vaderlandslievend ideaal dat we allen delen [...] de natie vervult een belangrijke rol voor zijn eigen burgers, maar heeft ook, en in even grote mate, een rol tegenover de

²⁹ Schuman, “*The economic capitalism lent itself too easily to methods of egoistic exploitation and neglected the meaning of human responsibility.*”

³⁰ Paus Franciscus, Toespraak Europees Parlement, 25 november 2015.

andere landen. Het kan zich daarom niet in de eerste van deze twee rollen terugtrekken.”³¹

Maar ook:

“Wat Europa wil, is de gestrengheid van zijn grenzen opheffen. Ze zouden lijnen voor contact moeten worden waar de materiële en culturele uitwisselingen plaatsvinden en toenemen. Ze bakenen de taken die eigen zijn aan ieder land af en houden bij de verantwoordelijkheden en innovaties ervan ook rekening met de problemen van alle landen tezamen – en zelfs van de continenten. Op deze manier bevorderen ze dus de onderlinge solidariteit.”³²

Robert Schuman

Als Schumans visie doorgetrokken wordt naar het nu, kan het volgende citaat van de sociale leer van de kerk als richtinggevend beschouwd worden:

Wat nodig is, is “een integraal en solidair humanisme dat in staat is om een nieuwe sociale, economische en politieke orde te scheppen die gebaseerd is op de waardigheid en de vrijheid van elke menselijke persoon en die in vrede, rechtvaardigheid en solidariteit moet worden gerealiseerd. Dit humanisme kan worden gerealiseerd indien individuele mannen en vrouwen en hun gemeenschappen, in staat zijn om morele en sociale deugden bij zichzelf te cultiveren en in de maatschappij te verspreiden.”³³

Het is aan juristen, politicologen, economen, sociologen en deskundigen van andere disciplines vanuit de verschillende continenten om deze wereldvisie vanuit Schumans referentiekader handen en voeten te kunnen geven.

Margriet Krijtenburg, mei 2015

<http://www.campusdenhaag.nl/crk/promovendi/mkrijtenburg.html>

³¹ Schuman, *For Europe*, 133–134, 34. Schuman, *Pour l'Europe*, 136–137, 43: “Les Européens seront sauvés dans la mesure où ils seront conscients de leur solidarité devant un même danger. [...] L’angoisse actuelle sera la cause immédiate d’une unification européenne, mais non sa raison d’être. Selon les circonstances contingentes dans lesquelles elle se fera, l’Europe sera plus ou moins complète. Le sera-t-elle jamais? nul ne saurait le dire. Ce n’est pas une raison pour remettre à plus tard l’effort d’unification. Entreprendre vaut mieux que se résigner, et l’attente de la perfection est une piètre excuse pour l’inaction [...]”

³² Schuman, *For Europe*, 26–27 ; Schuman, *Pour l'Europe*, 34–35. “Au lieu d’être des barrières qui séparent, elles devront devenir des lignes de contacts où s’organisent et s’intensifient les échanges matériels et culturels; elles délimiteront les tâches particulières de chaque pays, les responsabilités et les innovations qui lui seront propres, dans cet ensemble de problèmes qui enjambent les frontières et même les continents, qui font que tous les pays sont solidaires les uns des autres.”

³³ Compendium, 19.